

A párbeszéd a vallási sokszínűség erőterében

Nagypál Szabolcs

Világunkban számos vallási hagyomány és közösség létezik, és ezek közül igen sok már évszázadok vagy akár évezredek óta nyújt lelki táplálékot emberek millióinak, és fogja össze keresésüket a túlnani, a mindent meghaladó, a *transzcendens* iránt. A vallási sokféleség nyilvánvalóan fennálló tény, amelyről könnyen meggyőződhetünk, ha körülnézünk a világban.¹ E tényről azonban elvileg és gyakorlatilag is lehetséges *tudomást sem venni*, illetve lehetséges azt legalábbis fölfogni és *tudomásul venni*. Vannak, akik úgy gondolják, hogy ebben az utóbbi esetben a föltornyosuló kihívásokkal kezdeni kell valamit; e törekvés lehet kudarcos és zsákutcás, de lehet akár sikeres is. Az ökumenikus és a vallásközi párbeszédet ezúttal úgy írom le, mint amely nem elégszik meg a puszta vallási türelemmel, ugyanakkor nem is tételezi a sokféleséget valamiféle önmagában vett célnak, hanem inkább egyfajta lehetőségnek tekinti egy minőségi és lelkiségi találkozásra.

I. A sokféleség tudomásul nem vétele

A valóságos vallási sokféleség tehát olyan tény, amelyről a gondolkodásunkban lehet akár tudomást sem venni: ez a vallási merevség a *fundamentalizmus*, a „nálunk van a teljes igazság” elve. A másik ember, a másik közösség e hozzáállás alapján nem forrása az újfajta meglátásoknak; szerepe csak annyi, hogy egy — lehetőség szerint mielőbb — megtérített alany légyen. A (hit)térítés (misszió) lehet kitérítés valamely korábbi nézetrendszerből, áttérítés egy másik világnézetre, megtérítés egy (a térítő hite szerint) nagyobb, áthatóbb és erősebb igazsághoz. A térítés a vallások egy részében teljesen természetes alapállás és föladat, amely a (még) nem vallásos — vagy a másként vallásos — emberek felé irányul.

II. Néhány kudarcos válasz a sokféleség kihívására

A vallási sokféleség tényére adott hibás felelet a történelemben a szervezett tömeges pusztítás, különösen is a különböző felekezeti és vallásháborúk.²

¹ A vallási párbeszédet a társadalmi és nemzetközi folyamatokhoz kapcsolja az alábbi tanulmány is: VÁRSZEGI Asztrik: „Mivel járulhat hozzá az ábrahámi vallások párbeszéde az európai államok és társadalmak együttműködéséhez?”, in NAGYPÁL Szabolcs (szerk.): *A vallásközi párbeszéd a vallások szemszögéből*. L'Harmattan Kiadó — Békés Gellért Ökumenikus Intézet, Budapest — Pannonhalma 2011. (Békés Gellért Ökumenikus Könyvek III) 12–22.

² A vallásháborúk egy kétoldalú példájának elemzése: MOÓR Valéria: „A keresztény vallás muszlimok ellen folytatott ideológiai harca a törökkorban”, in BÁNYAI Ferenc — NAGYPÁL Szabolcs —

A háborúkat túlságosan is sokáig gondolták a vallási jellegű különbségek „tisztázását” szolgáló eszköznek, amikor is szélsőséges gondolkodás, vallási elvakultság vett rá embercsoportokat az ellenfélnek minősülő másik csoport megtizedelésére. Ugyanakkor az is megtörténhetett, hogy valamely, alapvetően eltérő jellegű viszály elmérgesedése öltött vallási álarcot, vagyis a vallás nem oka, hanem csak indoka. Hivatkozási alapja egy előbb-utóbb egyébként is elfajuló viszályhelyzetnek.

Másfajta, de hasonlóan zsákutcás kezelési kísérlet békeidőben: mások rendszeres és szervezett elnyomása, háttérbe vagy peremre szorítása, sőt kiirtása.

III. A vallási semlegesség biztosítása

A világban létező vallási sokféleséget ugyanakkor lehet tudomásul is venni. Ekkor viszont az emberek vagy közösségnek föl kell dolgoznia magában a másik vallási különbözőségét. A vallási sokféleség nehézségeket okozó hatásainak kezelésére a történelemben lassanként fejlettebbnek tekinthető megoldási kísérleteket is kidolgoztak. Ezeket a vallások vagy a felekezetek a saját erejükből, néha viszont a közéleti, az állami, illetve a hatalmi erők hathatós segítségével munkálták ki.

1. A vallási türelem

Földrészünkön, a XVI. századi Európában egyesek úgy gondolták, hogy a vallásbéke érdekében területileg el lehet és el is érdemes választani az egyes keresztény felekezeteket, és ezáltal többségi vagy szinte egynemű vallásföldrajzi alakulatokat lehet kialakítani.³ Ez a fölfogás a *cuius regio, eius religio* elve: akié a terület, azé a vallás is.

Ezekben az államokban a kisebbségben maradt egyén vagy közösség ezután néhány lehetőség közül választhatott. Egyfelől önként, a saját szabad elhatározásából csatlakozhatott a többséginek számító felekezethez. Noha gyakorlati értelemben ez tűnik a legegyszerűbbnek, nyilvánvaló, hogy ez esetben önföladásról, az önazonosság megtagadásáról van szó. Másodikként, vállalhatta a kisebbségi, háttérbe szorított, pusztán megtűrt létet. Végül, el is költözhetett egy olyan helyre, ahol a vele (lényegileg) azonos hitet vallók alkottak számbeli többséget.

Az egyes, vallásilag egyszínűvé vált államalakulatok akár valamiképpen „össze is dolgozhattak” egymással: átfogóbb államszervezetbe vagy szövetségbe is rendeződhettek, mégpedig a vallási türelem (tolerancia), illetve a békés egymás mellett élés kialakuló szellemiségében.

BAKOS Gergely (szerk.): A vallási tapasztalat megértése. Jog, bölcsélet, teológia. L'Harmattan Kiadó — Békés Gellért Ökumenikus Intézet, Budapest — Pannonhalma 2010. (Békés Gellért Ökumenikus Könyvek II) 219–232.

³ A „vallás” fogalmához ld. pl.: Hartmut ZINSER: „A vallás fogalma”: in KENDEFFY Gábor — KOPECZKY Rita (szerk.): *Vallásfogalmak sokfélesége*. L'Harmattan Kiadó — Károli Gáspár Református Egyetem, Budapest 2012. (Károli Könyvek Tanulmánykötet VI) 28–41.

2. Az állam és a vallás szétválasztása, és a vallásszabadság elve

A különböző közéleti megoldások és világi rendezési kísérletek közül a legtartósabbnak és a legfönnttarthatóbbnak a vallásszabadság szabadelvű eszméje bizonyult.⁴ E berendezkedésnek az a lényege, hogy az állam hatékonyan biztosítja a vallásbéke megteremtését, fönnttartását, érvényesülését az egész ország fölségterületén azáltal, hogy mind az egyéni, mind pedig a közösségi vallásgyakorlást mindenkinek egyaránt lehetővé teszi és azt szükség esetén következetesen meg is védelmezi.

Mindehhez társult az állam és az egyház (vagy más szóval az állam és a vallás) szétválasztása. Ez a megoldás fokozatosan a legtöbb európai országban valamifajta szabályozott együttműködéssé és kölcsönösen gyümölcsöző „összedolgozássá” vált az évtizedek alatt.

3. Az átcsábítás tilalma

A különféle vallások és az egyes felekezetek a saját erejükből még fölállították főszabályként az átcsábítás szigorú tilalmát. Vagyis azt az elvet dolgozták ki, hogy nemtelen eszközökkel soha sem szabad új követőket szerezni a másik közösségtől. Ilyen eszköz lehet különféle előnyök és hasznok föl kínálása, vagy éppen a fenyegetés bizonyos hátrányokkal és veszteségekkel.

Az így betiltott előnyök lehetnek anyagi vagy nem anyagi jellegűek, csekélyek vagy jelentősek, gyakoriak vagy egyszoriek. Hasonlóképpen, a hátrányok is lehetnek erőszakon alapulóak vagy más eszközt alkalmazók, anyagi vagy lelki károkat okozók vagy valamilyen haszon elmaradásában állók, bekövetkezők vagy csak fenyegetők. Az átcsábítás tilalma nem csak az átcsábítással sújtott közösség hosszútávú érdeke, hanem az átcsábítás vétkébe eső félé is, minthogy egy átkényszerített vagy átcsalogatott emberből aligha válik valódi, szabad és a kötelezettségeit föl vállaló hívő.

IV. Túlfutás: a sokféleség mint cél

Mindamellet vannak olyan társadalmi gondolkodók is, akik nemcsak hogy tudomásul veszik a sokféleséget, kezelni és kézben tartani akarják azt, hanem — a kulturális, a nyelvi, valamint a nemzeti sokféleség mintájára — egyenesen *célként* tekintenek a vallási sokféleségre is. Az említett esetekben az egyes kultúrákra, a különféle nyelvhasználókra és az adott nemzetekre manapság már akár felelősség is hárulhat a tekintetben, hogy határozott lépéseket tegyenek a többiek biztonságos fönntmaradásáért, illetve értékeik hathatós megőrzéséért és az ápolásáért. Teológiailag azonban rendkívül nehéz volna megindokolni, hogy az egyik vallási közösségnek miért is volna kötelessége és felelőssége a másik hagyomány fönnttartása.

⁴ A vallásszabadságról részletesebben: NAGYPÁL Szabolcs: „A rendszerváltás néhány vallási kulcskérdése: vallásszabadság, átcsábítás és közös tanúságtétel”, *Jogtörténeti Szemle* XII/2 (2010) 72–80.

1. A viszonylagosság hite

A XXI. század első felében meglehetősen elterjedt, népszerű viszonylagosság-hit (relativizmus) pontosan erre — a másik szerepének fölfedezésére az igazság kutatásában — tesz tétova kísérletet. Ennek az alapvető magatartásnak az egyik nagyobb változata szerint egy kérdéskörben mindenkinek már eleve is igaza van: illetve — még pontosabban fogalmazva — egyáltalán nem is vagyunk képesek megállapítani, hogy kinek van egy adott helyzetben ténylegesen igaza, minthogy nem áll a rendelkezésünkre valamilyen tárgyilagos, tárgyyszerű ismérv és független, külső mérce.

Az egyik lehetséges folyománya és következménye ennek az alapállásnak az, hogy tétlenségre, restségre, illetve lustaságra sarkallhatja az eszerint gondolkodó és ítélő embereket és közösségeket:⁵ ha mindenkinek mindig eleve igaza van, akkor nekem is igazam van, úgyhogy egyáltalán nem is kell tennem semmit, sem a másik személlyel, sem pedig önmagammal kapcsolatban. Meglevő, alapvető önazonosságainkat így hamar véglegesíthetjük is, és a továbbiakban állandóként, a változás törvényének alá nem vetettként tekinthetünk rájuk.

2. A nézőpontok elve és az egybemosás

A viszonylagosság-hit másik, a szembenálló félhez fűződő érdekünk meggyőzőbb ki-domborítására vállalkozó változata szerint pedig, amelyet nevezhetünk akár nézőpont-eltvűségnek, perspektivizmusnak is, sajátos nézőpontjaink, egyéni szemszögeink segítségével együttesen, közösen rakjuk össze az igazságot, amely enélkül mindannyiunk esetében csak részleges lehet. Éppen ezért az egyes szereplők kifejezett érdeke is a többiek létezése és jelenléte, hiszen megszűnésükkel vagy beolvadásukkal valami lényegeset veszítenénk el magából az igazságból.

Ez az utóbbi álláspont a vallásokra és ezáltal magára a világban jelenlévő vallási sokféleségre is egyfajta (mondhatni isteni) adományként tekint, minthogy lényegesnek, sőt döntőnek tartja őket a vallási igazság kutatása szempontjából. Ennek a kifejtett nézetnek a legtöbb nagy (és kisebb) világvallásban akadnak meggyőződéses követői, és különösen is népszerű a vallásilag el nem kötelezett, ugyanakkor a lelki-ségüket kitarotán kereső és kutató emberek között.

E változat egyik lehetséges következménye az egybemosás, a szinkretizmus, vagyis amikor valaki elkezd összeválogatni a különböző vallásokból származó és egymással nem összefüggő elemeket, ugyanakkor valamiféle határozott egységesítő és következetes összefogó alapelv nélkül. A vallásközi találkozásokat haszontalannak tartó emberek általában pontosan ezzel támadják a vallásközi párbeszédet gyakorlókat, hiszen a vallás ezen magánosításának, privatizációjának eredménye általában előbb-utóbb a magánmitológiák zavaros halmaza lesz.

⁵ A viszonylagosságot a vizály és a meg nem értés fajtái között is elemezhetjük: NAGYPÁL Szabolcs: „A vallásközi párbeszéd minőségének biztosítása”, in FARKAS Edit (szerk.): *Kezdetben van a kapcsolat. Interdiszciplináris dialógus a dialógusról*. JTMR Faludi Ferenc Akadémia, Budapest 2013. 213–243.

V. A sokféleség mint lehetőség a párbeszédre

A vallási sokféleség hatékony kezelésére azonban sor kerülhet abból az alapállásból is, amely szerint először is tudomásul vesszük azt, azután pedig a magunk részéről elfogadjuk a vallási semlegesség biztosításának a már említett intézményeit mint egyfajta előfeltételeket, ugyanakkor nem csúszunk bele abba a hibába, hogy a sokféleséget pusztán önmagában vett célnak tekintsük. A sokféleségnek a tényével szembeni megbirkózásra vállalkozik a felekezeti (idegen szóval: ökumenikus), valamint a vallásközi dialógus (párbeszéd), amely a sokféleséget kiváló és elsősorú lehetőségnek tekint a találkozásra egymással.⁶ Mindez akkor is igaz, ha kétoldalú (bilaterális), illetve akkor is, ha többoldalú (multilaterális) párbeszédéről van szó.

A hagyományközi párbeszéd során lendületbe jövő vallási szintér a sokféleség tényéből a lehető legjobbat igyekszik kihozni, mégpedig abban reménykedve, hogy az előbb-utóbb valamiképpen sokszínűséggé válik.⁷ A párbeszéd módszere a vallások saját méltóságát teljes mértékben természetesnek tartja, már csak a lelkeségi kultúrát teremtő mivoltuk miatt is.⁸ Ugyanakkor a vallási párbeszéd az egyes közösségi önazonosságokra mint történetileg változó és alakuló valóságokra tekint; sőt, sokszor a kifejezett alakításukra és a további finomításukra is hangsúlyozottan törekszik — illetve hagyja őket a folyamatban másfelé alakulni és finomodni.⁹

1. Az ökumenikus párbeszéd

A vallási párbeszéd egyik nagyobb jelentőségű alakzata a felekezeti (ökumenikus) párbeszéd.¹⁰ Indokoltságát a keresztény vallás felekezeteire való szétesése, szét-töredezése adja, amely már a legkorábbi időkben elkezdődött, és amelynek főbb

⁶ A vallásközi párbeszédet szintén a világméretű sokszínűség és sokféleség vonatkoztatási rendszerében elemzi PATSCH Ferenc: „Globális sokszínűség és vallásközi dialógus. Útban a civilizációk kölcsönös párbeszéde és az inkulturáció teológiája felé”, in FARKAS (5. jz.) 165–212.

⁷ A párbeszéd bölcséleti alapjainak kidolgozásában hatalmas érdemei vannak Martin Bubernek: Peter ŠAJDA: „From Pathos to Ethos: On the Notions of Intersubjectivity and Community in Martin Buber’s Pre-dialogical Authorship”, in P. ŠAJDA *et al.* (ed.): *Affectivity, Agency and Intersubjectivity*. L’Harmattan Kiadó, Budapest 2012. 43–57.

⁸ A vallási párbeszéd két fajtáját tehát módszertani szempontból is elemezni érdemes: NAGYPÁL Szabolcs: „Az ökumenikus és a vallásközi párbeszéd módszertana”, in UŐ (szerk.): *Az ökumenikus és a vallásközi párbeszéd útja. Hivatalos egyházi megnyilatkozások*. L’Harmattan Kiadó — Békés Gellért Ökumenikus Intézet, Budapest — Pannonhalma 2009. (Békés Gellért Ökumenikus Könyvek I) 5–25.

⁹ Kötet a vallási párbeszéd két fajtájának az összefüggéséről: Stanley Jediah SAMARTHA: *Courage for Dialogue: Ecumenical Issues in Interfaith Relationships*. World Council of Churches Publications, Genève 1981.

¹⁰ A párbeszéd módszerének a használatáról az ökumenikus mozgalomban: NAGYPÁL Szabolcs: „The Ministry of Kenotic Reconciliation: Dialogue as a Method in the Ecumenical Movement”, in P. LOSONCZI — G. XERAVITS (eds.): *Reflecting Diversity: Historical and Thematic Perspectives in the Jewish and Christian Tradition*. LIT Verlag, Münster — Wien — Berlin 2007. 208–227.

pontjai az V. (az ókeleti orthodoxia szétválása), a XI. (a keleti v. bizánci és a nyugati kereszténység elválása), valamint a XVI. század (a protestáns és a római katolikus irányok elágazása) voltak. A felekezeteknek több évszázad kellett ahhoz, hogy „lebiggadjanak” a kölcsönös gyűlölködésből, újra megnyíljanak a találkozás felé és fokozatosan dolgozni kezdjenek az elvesztett egység fölépítésén.

Az ökumenikus párbeszéd — ahogyan azt manapság ismerjük — a kereszténységen belül körülbelül a XIX. század legvégétől kezdve bontakozott ki. Kezdő időpontjaként általában vagy az 1895. esztendő — ez a Keresztény Diákok Világszövetsége (KDVSz, WSCF) megalapításának időpontja —, vagy pedig az 1910-es évet — az edinburghi Világmissziói Konferencia idejét — szokták emlegetni.¹¹ Maga a görög eredetű elnevezés is ebből a mozgalmából származik: az *oikumené* eredeti jelentése: '(az ismert) lakott világ'. Ugyanakkor manapság már — tágabb értelemben és sokszor félrevezető módon — bármely vallás felekezetei, irányzatai, iskolái, szervezetei közötti párbeszédre is szokták vonatkoztatni ezt a szakszót; természetesen ilyenkor pusztán párhuzamként és hasonlatként értelmezendő.¹²

Némely vallási hagyományban ugyanis már eleve nincs akkora szakadás, törés az egyes irányzatok és iskolák között, mint a kereszténységen belül, hanem minden lényeges tekintetben egyetlen vallási egységnek tekintik magukat, szertartásaik és közösségi szolgálataik pedig kölcsönösen átjárhatóak. Más vallási rendszerek viszont mintegy hasznos példaként használhatják a keresztény egységmozgalom eddig is elért és kidolgozott eredményeit, főképpen módszertani, eljárási értelemben.¹³

Ki kell emelnünk azt, hogy az ökumenikus párbeszéd esetében egyértelműen közös eredetű vallási hagyományokról van szó, egyetlen vallási család „leány- (vagy „nővér) vallásairól”; márpedig e tény önmagában nemcsak a közös alapokat, hanem a közös hivatkozási pontokat is megteremti. Kijelenthetjük, hogy a vallástörténetben és az egyháztörténetben tulajdonképpen teljesen természetesnek és maguktól értődőnek tekinthetők a csoportok s a fölfogások közötti — akár eléggé jelentős — véleménykülönbségek, ugyanakkor meglehetősen gyakoriak a szakadások is, amelyek általában kölcsönös kiátkozással (*excommunicatio*) járnak, vagyis a másik fél eszmei kizárásával az üdvösségből és gyakorlati kizárásával a közösségből.

¹¹ Az ökumenikus helyzet áttekintése kifejezetten földrészünkre vonatkoztatva: NAGYPÁL Szabolcs: „The Ecumenical Condition and Dialogue in Europe: «Go in Peace, and be Healed of Your Trouble»”, in M. DEGIGLIO-BELLEMARE — G. G. MIRANDA (eds.): *Talitha Cum! The Grace of Solidarity in a Globalized World*. World Student Christian Federation, Hong Kong 2004. 108–121.

¹² Megjegyzendő, hogy a zsidóság és a kereszténység párbeszéde mindig valamiféle átmenetet jelent az ökumenikus és a vallásközi dialógus között: Walter KASPER: „A zsidó–keresztény viszony legújabb fejleményei (2010)” (ford. DOBOS Károly Dániel), in DOBOS Károly Dániel — NAGYPÁL Szabolcs (szerk.): *Kizöldülő olajfa. Hivatalos megnyilatkozások a zsidó–keresztény párbeszédben*. L'Harmattan Kiadó — Békés Gellért Ökumenikus Intézet, Budapest — Pannonhalma 2011. (Békés Gellért Ökumenikus Könyvek IV.) 25–37.

¹³ Megjegyezzük, hogy nemcsak az egyes vallások, hanem azoknak egyes felekezetei külön is folytathatnak vallásközi párbeszédet más vallásokkal: DOBOS Károly Dániel: „A római katolikus egyház párbeszéde a zsidósággal a soá után”, in DOBOS — NAGYPÁL (12. jz.) 17–24.

A kortárs ökumenikus párbeszéd célkitűzése egyfelől a mindenféle megosztottságot és széttöredezettséget eredményező különböző szakítások új szempontokat föl-vonultató fölülvizsgálata. További fölállalt célkitűzés a látható egység mielőbbi és remélhetőleg tartósnak is bizonyuló megteremtése a párbeszéd módszerével. Nyilvánvaló, hogy az egység egyáltalán nem valamiféle egyhangúságot és egyformaságot, hanem éppen sokszínűséget jelent — valamint az eltérő hangsúlyok tiszteletét is: a megbékélt és a kiengesztelődött különbözőségek egysége ez. A folyamat során a korábbi önazonosságok — akár jelentősen is — megváltozhatnak és átalakulhatnak, de lényegileg meg is maradhatnak, vagyis senkinek sem kell földadnia őket.¹⁴ (Ennek legrtartósabban működő mintája a katolikus egyházon belüli rítusok egymásmellettisége; ezek köre pl. az anglikán rítus beemelésével napjainkban is bővül.)

2. A vallásközi párbeszéd

Az ökumenikus mellett a vallási párbeszéd másik nagyobb, egyszersmind egyre elterjedtebb fajtája, amelynek sajátos értelemben vett, igazi ideje csak mostanában, a XXI. század közepén jön el, a vallásközi párbeszéd.¹⁵ Ebben az esetben nem egyetlen vallási hagyomány saját irányzatai, belső mozgalmi és párhuzamos iskolái, hanem maguk az egyes, egymástól független (világ)vallások kísérelnek meg valódi párbeszédben állni egymással és bizonyos területeken közeledni is egymáshoz, illetve fölfedezni egymásban a közelséget.¹⁶

Általában éppen az — akár jelentősen eltérő meghatározások alapján körülírt — világvallások (vagyis a zsidóság, a kereszténység, az iszlám, a baháj vallás, a hinduizmus, a buddhizmus, illetve a kínai univerzalizmus) kísérelnek párbeszédbe bocsátkozni egymással.¹⁷ Alá kell húznunk azonban a tényt, hogy esetükben nincs szó valamiféle közös eredetről. E megállapítás különösen az egyes nagy független valláscsaládokra igaz, vagyis az indiai, a kínai, valamint a sémi vallási csoportra.

Ugyanakkor a pontosság kedvéért az egyes valláscsaládokon belül is elmondható az, hogy az újabb, vagyis a „leány”-vallás a korábbi, vagyis az „anya”-vallásból egy kifejezett vallásalapító tettel keletkezett, ezért később csaknem teljesen hiányzik a közös hivatkozási alap az egyes felek között. Ilyesféle vallásalapító cselekedet lehet

¹⁴ A kortárs teológia az önazonosságok kényes kérdésére is kitér: BERÉNYI László: „Törékeny úton. Néhány teológiai megfontolás a zsidó–keresztény párbeszéd fejlődésének tükrében”, in DOBOS Károly Dániel — FODOR György (szerk.): *Vízió és valóság. A dialógus sodrában*. Új Ember — Márton Áron Kiadó, Budapest 2011. 423–434.

¹⁵ A vallásközi párbeszéd történetéről és rendszertanáról bővebben lehet olvasni az alábbi monográfiában: NAGYPÁL Szabolcs: *Párbeszédtükrök. A vallásközi találkozások módszertana*. L'Harmattan Kiadó — Magyar Vallástudományi Társaság, Budapest 2013. (Vallástudományi Könyvtár VII)

¹⁶ A vallásközi párbeszédnek benső, teológiai megindokolását az egyes vallásoknak maguknak kell kidolgozniuk. Ld. erre pl.: Benoît STANDAERT: *Jézus terében. A húsvéti hit és a vallások párbeszéde* (ford. MÁRTONFFY Marcell). Bencés Kiadó, Pannonhalma 2011.

¹⁷ A világvallásoknak a bonyolult fogalmáról lásd a következő tanulmányt: NAGYPÁL Szabolcs: „A vallás fogalma a vallásközi párbeszédben”, in KENDEFFY — KOPECZKY (3. jz.) 159–169.

pl. egy új szent könyv megírása, összeállítása és tartalomjegyzékének az elfogadása; vagy egy új vallásalapító életműve és általa ihletett tiszteletének elterjedése, megszilárdulása. Illetve — kissé másként fogalmazva —, az eredeti, közös alapra visszatérés esetén az egyes valláscsaládokon belül az egyik vallásnak túlságosan is nagy mértékben föl kellene adnia önazonosságának meghatározó, kristályosodási pontjait; ezáltal viszont az egyik — akár bizonyos értelemben nyertesnek és győztesnek is nevezhető — vallás mintegy egészében lenyelne és beolvasztaná az önföldadó vallást.

A közös vallásalapítási eredetnek és az alapintézményeknek a gyökeres és orvosolhatatlan hiánya miatt pedig a párbeszéd célkitűzése ebben az esetben már egyáltalán nem lehet az előbb fölvázolt egységnek az elve. A párbeszéd célkitűzése ennél az alfajnál sokkal inkább a viszálykezelés és a vitarendezés¹⁸ — természetesen szelíd módokon, többek között közvetlen tárgyalással, közvetítéssel (mediációval) vagy éppen békéltetéssel.¹⁹ További lehetséges célkitűzésként merülhet föl a közösség szorosabb kiépítése egymással, valamint a megteremtődött közösségnek sokkal határozottabb fölvállalása, illetve, ilyenként tételezhető még a kölcsönös gazdagodás elve. Ez a folyamat akár új teológiai és világnézeti hangsúlyoknak a kidolgozásában és csiszolásában, valamint finoman egyre sokrétűbbé váló önazonosságokban is testet ölthet.²⁰

VI. Összefoglalás

A vallási sokféleségnek tehát már a pusztán tény arra indítja az azt megtapasztaló embert, hogy — legelőször is — egyáltalán észrevegye és tudomásul vegye más vallási hagyományok létezését; azután pedig, hogy elismerje a jogosultságukat az önálló létezésre, a fennmaradásra, illetve a fokozatos növekedésre és kifejlődésre. Majd arra vezet e meghatározó élmény, hogy az önelégültségén túllépve az elkötelezett ember lassanként elkezdjen a másik féltől is tanulni, mégpedig a párbeszédnek a vallástudományi módszerével, ennek során természetesen egyértelműen bizonyosságot és tanúságot téve a saját vallott igazságairól és hitelveiről is.²¹ Végül pedig, az élményei és az eredményei nyomán akár ténylegesen is örülni kezdhet a másikkal, s megcsodálhatja a benne rejlő szépségeket, főséges dolgokat.

¹⁸ A vallásközi szelíd viszálykezelésről magyarul: NAGYPÁL Szabolcs: „A zsidó–keresztény párbeszéd a vallásközi közvetítés (mediáció) szemszögéből”, in DOBOS — FODOR (14. jz.) 33–51.

¹⁹ A párbeszéd és a szelíd viszálykezelés kapcsolatáról angol nyelven: NAGYPÁL Szabolcs: „Assisting Interreligious Dialogue by Intersubjective Mediation”, in ŠAJDA (7. jz.) 217–234.

²⁰ A sokszínűség fölismerésének a segítése és földolgozása irányában hathat az, ha ugyanazon kérdésekre kell párhuzamos válaszokat adniuk az egyes vallási hagyományoknak: NAGYPÁL Szabolcs: „Lelkiség és tekintet. Segítség a vallásközi párbeszédben”, in NAGYPÁL Szabolcs (szerk.): *Tekintettel. Vallásközi segédkönyv*. L'Harmattan Kiadó — Békés Gellért Ökumenikus Intézet, Budapest — Panonhalma 2012. (Békés Gellért Ökumenikus Könyvek V) 5–19.

²¹ A vallási párbeszéd tankönyvi földolgozása: NAGYPÁL Szabolcs: „A vallásról: A vallásbölcselet történeti kibontakozása és a vallási párbeszéd”, in KARÁCSONY András (szerk.): *Filozófia — társadalomelmélet*. Rejtjel Kiadó, Budapest 2010. 208–226.

Mindennek pedig korántsem az egyik megalapozó és meghatározó föltétele az, hogy a másik vallást valaki végső értelemben is egyenrangúnak, vagyis teljesen vagy lényegében ugyanolyan vallási értékűnek tekintse, mint a tulajdon vallási hagyományát. Sőt — őszintén szólva — egy magára valamit is adó vallás éppenhogy az átfogó teljességre és az egészlegességre törekvő világmagyarázatával, valamint a személyes és a közösségi beteljesülésre is elvezető öntudatával nyugtöz le és ragad magával bennünket. Ha az egyik vallás hirtelen valami miatt azzal állna elő a vallási szintéren, hogy „ezek és ezek nem is olyan rossz ötletek, amelyeket most említünk, de azért legyetek óvatosak velük; és egyébként is más vallások másféle ötletei is valószínűleg éppén ugyanilyen jók”, akkor aligha kívánnánk elköteleződni benne, és a teljes személyiségünket sem igen hozná mozgásba.²²

Az igazság (és az üdvösség) tekintetében négy következetesebb nézetrendszert és lehetséges fölfogást különíthetünk el.²³ A kizárólagos álláspont (*exkluzivizmus*) — amely általában együtt jár a vallási merevséggel és hajthatatlansággal — azt hirdeti a többiek, a más hitelveket vallók irányában: „csak nekünk van igazunk”. A megengedő álláspont (*inkluzivizmus*) ezzel szemben a következőkre jut: „néktek is igazatok van, amikor és amennyiben egyetértetek velünk”. Sokan a megengedő nézetet a korábbi, kizárólagossági elv egyik korszerűbb alesetének tartják, hiszen csakis véleményegyezés esetén ismeri el az igazság lehetőségét a másik fél rendszerében. Harmadikként az egyenrangú álláspontot (*relativizmus*) a következő állítással jellemezhetnénk: „mindenkinek igaza van (valamennyire)”. Sajnos a szakirodalomban az terjedt el, hogy ez a pluralizmus hozzáállása; illetve — tévesen — a pluralizmust kapcsolják össze ezen alapállással. Ezzel szemben a negyedik fölfogás, a sokszínű álláspont (*pluralizmus*) azt mondja a párbeszédben résztvevő többi félről és félnek, hogy „nálatok is vannak igazságok, amelyek gazdagíthatnak bennünket”.

A vallási sokszínűség álláspontja szerint tehát természetesen mindegyik vallási hagyománynak és közösségnek joga van létezni, egyszersmind kötelessége is a többiekkel vallásközi párbeszédet folytatnia. A vallások küldetéstudata és hivatástudata teljesen természetes dolog, s éppén ez a jellemzőjük adja nem csak sajátos szépségüket, hanem ezzel párhuzamosan életváltoztató erejüket is. A vallásközi párbeszédben pedig az egyes küldetéstudatok nem semmisülnek meg, és — hasonlóképpen — a kiküzdött önazonosságokat sem kényszerül senki föladni, sőt, ezek kiegészülnek a másik fél, illetve az embert körbevevő világ mélyebb megismerésével, és — a hívó ember így gondolkodik: — talán Isten kifürkészhetetlen terveinek nem lankadó kutatásával is.²⁴

²² A lelkiiségi találkozás egyik kitüntetett helye a bizonyos értelemben a vallásokon is átívelő misztika és az istentapasztalat: BÁNYAI Ferenc: „Figyelni a nem láthatóra, szólni a kimondhatatlanról. A keresztény misztika útjai”, in BÁNYAI — NAGYPÁL — BAKOS (2. jz.) 105–124.

²³ Jó példa a régebbi, hármastatú rendszerezésre: KODÁCSY Tamás: „Helyjegyek a mennyországba. Vallásközi párbeszéd az eleve elrendelésről szóló protestáns tanok tükrében”, in NAGYPÁL (1. jz.) 38–49.

²⁴ Megkerülhetetlen alpmű a vallásközi párbeszédrel kapcsolatban: S. Wesley ARIARAJAH: *Not without My Neighbour: Issues in Interfaith Relations*. World Council of Churches Publications, Genève 1999.